

In deze editie:

- **De telganger gaat digitaal**
- **Wanted: tellingen eekhoorn!**
- **Bevers in Limburg**
- **Aantalontwikkeling eekhoorn**
- **Nieuwe database VZZ**
- **Oproep fotomateriaal**
- **VOFF 2000-soortendag**
- **VleermuisTelavond 2004**
- **Nationale braakbalpluisweek 2004**
- **Wanted: wintertellingen vleermuizen!**
- **WILDzoekers jeugdnatuurclub**
- **Resultaten wintertellingen vleermuizen**
- **Herstructurering VZZ**
- **Hoe gaat het met het konijn?**
- **Inhoud Zoogdier**
- **Is het konijn het haasje?**

De Telganger gaat (zoveel mogelijk) digitaal

In het kader van kostenbeheersing en papierbesparing zal de Telganger vanaf heden zoveel mogelijk via e-mail worden verstuurd. Die personen waarvan bij ons een e-mailadres bekend is, ontvangen de Telganger digitaal. Personen die geen e-mailadres hebben, ontvangen de Telganger als vanouds via de post. Mocht je de Telganger via de post hebben ontvangen, maar je hebt wel de beschikking over een e-mailadres laat dit adres dan aan ons weten (m.horsting@vzz.nl), zodat we de Telganger in het vervolg digitaal kunnen versturen.

Daarnaast verschijnt de Telganger in het vervolg 2 keer in het jaar in plaats van 4 keer. Dit wederom om de kosten in de hand te houden. Dat is ook de reden waarom er eind 2004 geen Telganger is verschenen. De 2 nummers zullen vanaf nu verschijnen rond april en september.

Vilmar Dijkstra

Wanted: tellingen eekhoornnesten!

De deadline om de telgegevens naar de proco's en de VZZ te versturen is verstreken. Toch ontbreken er nog tellingen die afgelopen winter zijn uitgevoerd. Hierbij het dringende verzoek aan alle telleders die hun tellingen nog niet naar de proco of de VZZ hebben gestuurd dit alsnog zo spoedig mogelijk te doen.

In de provincies Noord-Brabant en Zuid-Holland zijn momenteel geen proco's aanwezig. Tellers uit deze provincies kunnen hun gegevens rechtstreeks naar de VZZ sturen: Stichting VZZ, t.a.v. Vilmar Dijkstra, Antwoordnummer 1380, 6800 VC Arnhem. Mocht er iemand in deze provincies wonen die de proco taak op zich willen nemen, dan kunnen zij contact opnemen met de VZZ voor verdere informatie.

In Limburg heeft een wisseling van de wacht plaatsgevonden. Ludy Verheggen heeft het proco-stokje doorgegeven aan Yvette Eurlings. Gegevens die al naar Ludy zijn gestuurd, heeft Ludy naar Yvette doorgezonden. Aan die tellers in Limburg die hun gegevens nog moeten opsturen de vraag om dat zo spoedig mogelijk te doen naar: Yvette Eurlings, Gijsbrecht van Amstelstraat 341, 1215 CN Hilversum.

Rest mij niets anders dan Ludy hartelijk te danken voor zijn jarenlange trouwe dienst!

Vilmar Dijkstra

Bevers in Limburg doen het goed

In opdracht van de Provincie Limburg zijn door Stichting Ark (in samenwerking met enkele terreinbeherende instanties in Limburg) in het najaar van 2002, 2003 en 2004, in het kader van het project 'Toekomst voor de Bever in Limburg', in totaal 10 beverfamilies uitgezet. Het doel van deze uitzettingen is de reeds aanwezige kleine groep bevers (afkomstig uit de Eifel) te versterken.

Aan de Stichting VZZ is gevraagd de monitoring van de al aanwezige en uitgezette bevers uit te voeren. Eind 2004 is het 2de tussenrapport verschenen. Onderstaand een korte impressie van de resultaten over de periode herfst 2003 - herfst 2004.

Eind 2003 werden op 4 plekken in totaal 13 bevers uitgezet. De bevers die rond Stevensweert werden uitgezet hebben voor een behoorlijk deel de uitzetplekken verlaten en zich in de directe en wijde omgeving gevestigd. Daarbij hebben zich ongeveer vier bevers in België gevestigd. Het paartje dat in Noord-Limburg is uitgezet voelde zich al zodanig snel thuis dat ze in het voorjaar van 2004 een drietal jongen ter wereld heeft gebracht.

Foto: Vilmar Dijkstra

Ook op andere plekken is voortplanting geconstateerd. Er werden jongen geboren in het Leudal en bij Panheel. Na het verschijnen van het rapport kwam de melding dat er in Roermond jongen zijn waargenomen langs de Hambeek.

Helaas werd een aantal bevers dood aangetroffen. Eén van de bij Stevensweert uitgezette jongen verplaatste zich helemaal richting de Mariapeel in Noord-Brabant. Het dier verongelukte echter in een klem voor beverratten net ten zuiden van de Mariapeel. Er zijn overigens met de landelijke beverratbestrijding afspraken gemaakt dat er geen klemmen worden gebruikt in gebieden waar bevers leven.

Verder werd een bever doodgereden op de A2 net boven de Belgische grens. Waarschijnlijk een dier afkomstig van het riviertje de Berwinne in België, waarvan bekend is dat er bevers leven. Ten slotte werd in de herfst bij Panheel een bever doodgereden. Uit de sectie bleek dat het vrouwtje betrof dat in het voorjaar 3 jongen geworpen had. In principe moeten de jongen zich met hulp van het nog aanwezige mannetje in leven kunnen houden.

In de zomer van 2004 bevonden zich in Limburg ca. 18 territoria met een dertigtal bevers. In de herfst van 2004 heeft de laatste uitzetting plaatsgevonden (10 bevers). Samenvattend kan gesteld worden dat de uitzettingen in grote lijnen voorspoedig verlopen. Aankomende zomer worden wederom tellingen uitgevoerd. Indien er mensen zijn die mee willen helpen bij deze tellingen, dan kunnen zij zich bij mij opgeven; v.dijkstra@vzz.

Vilmar Dijkstra

De aantalontwikkeling van de rode eekhoorn in de periode 1995-2004

In 1995 is de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming (VZZ) gestart met het monitoren van de rode eekhoorn (*Sciurus vulgaris*) door middel van het tellen van nesten. Omdat er een relatie bestaat tussen het aantal nesten en het aantal eekhoorns, geeft de trend in het aantal nesten tevens de trend in het aantal eekhoorns weer.

Aantal telgebieden

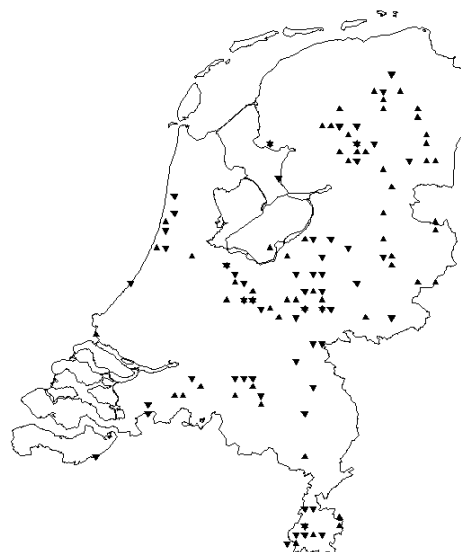
In totaal worden inmiddels 155 telgebieden onderscheiden. In 2004 is een afname in het aantal ingestuurde telformulieren te zien van telgebieden die op de juiste wijze werden geteld. In totaal kwamen 102 formulieren binnen. Dit is inclusief 13 formulieren waarop werd aangegeven dat er in 2004 niet is geteld en 4 formulieren waarop stond aangegeven dat niet het gehele telgebied was geteld of er werd in de verkeerde periode van het jaar geteld (voorjaar). Van 85 telgebieden zijn de gegevens dusdanig dat ze voor analyse geschikt zijn (tabel 1).

Telgebieden die onvolledig zijn geteld worden niet in de analyses meegenomen, omdat die gegevens niet te vergelijken zijn met volledige tellingen in dat telgebied. Telgebieden die buiten de winterperiode zijn geteld worden niet meegenomen, omdat dan de kans bestaat dat er nieuwe nesten worden gebouwd wat een vertekend beeld geeft.

Verdeling en verspreiding van de telgebieden

De ligging van de telgebieden in Nederland wordt op atlasblokniveau weergegeven in figuur 1. Rekening houdend met het areaal aan bos en het verspreidingsgebied van de eekhoorn is de verspreiding in ligging van de telgebieden goed te noemen. Toch blijven er enkele streken/regio's die enige versterking behoeven, zoals: Zuid-oost Groningen (het

dal van de Ruiten Aa en omgeving), het duingebied van Noord Holland ten noorden van Egmond aan Zee, het duingebied van Zuid Holland, Noord- en Midden Limburg en Zeeuws Vlaanderen.

Figuur 1. Ligging van telgebieden in 2004 (▲ geteld, ▼ niet geteld of onvolledig geteld).

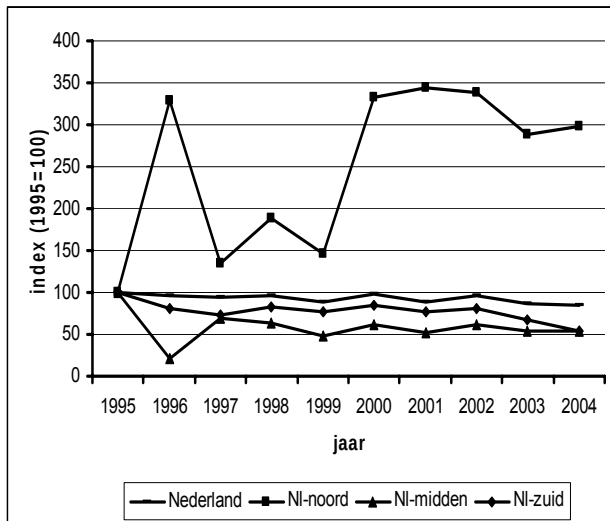
De verdeling over de verschillende bostypen is in vergelijking met 2003 nauwelijks veranderd (tabel 1).

Trends in het aantal getelde eekhoornnesten

De trend voor heel Nederland (figuur 2) geeft aan dat het aantal getelde eekhoornnesten na 1995 licht is afgenomen. Deze afname is volgens de statistische analyses echter niet significant, waarmee geconcludeerd kan worden dat het aantal eekhoornnesten en eekhoorns in Nederland stabiel is gebleven. Splitsen we het op per regio (figuur 2), dan ontstaat een ander beeld. In Midden-Nederland lijkt de eekhoorn te zijn afgenomen, maar ook hier is die afname niet significant. In Noord-Nederland lijkt de eekhoorn de laatste jaren juist te zijn toegenomen. De toename is echter evenmin significant. Blijkbaar zijn er

Tabel 1. Het aantal telgebieden dat volledig in de juiste periode is geteld in geheel Nederland, per regio en per bostype in de periode 1995-2004.

Jaar	Nederland	Noord NI	Midden NI	Zuid NI	Loofbos	Naaldbos	Gemengd bos
1995	9	1	3	5	5	0	4
1996	25	3	5	17	13	5	7
1997	35	5	5	25	19	6	10
1998	41	4	11	26	19	6	16
1999	73	14	32	27	24	15	34
2000	82	18	39	25	17	17	48
2001	93	28	39	26	22	19	52
2002	103	32	46	25	21	26	56
2003	100	32	43	25	22	23	55
2004	85	28	37	20	17	21	47

Figuur 2. Index aantalontwikkeling eekhoornnesten in Nederland en de drie regio's, startjaar=100%.

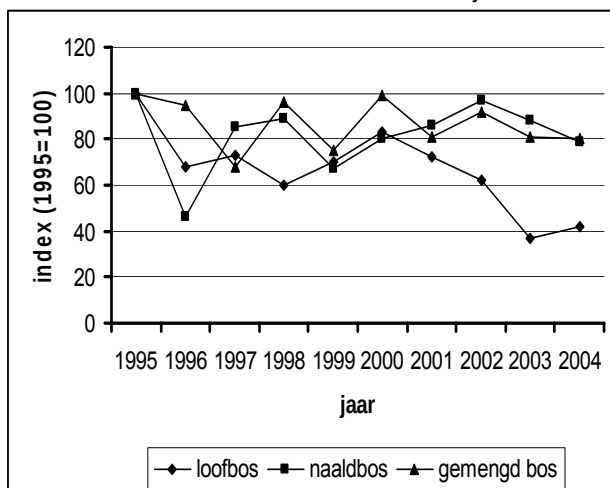
teveel telgebieden in Noord-Nederland die een afwijkende trend laten zien om de trend significant te laten zijn. In Noord-Holland lijkt het nog steeds slecht te gaan met de eekhoorn.

De afnemende trend in Zuid-Nederland is echter wel significant ($P=0.02$). Deels komt dit waarschijnlijk doordat in Zuid-Nederland veel telgebieden in loofbos gesitueerd zijn en de trend in loofbos een significante afname laat zien ($P=0.006$) (zie figuur 3). Echter, ook in de gemengde bossen in Zuid-Nederland is een afname te constateren.

De trends in de bostypen naald en gemengd bos laten beide een geringe afname zien, maar deze is niet significant.

Nieuwe tellers

In het blad Zoogdier is een oproep geplaatst om voor de gestopte telgebieden nieuwe tellers te vinden. Inmiddels heeft een tiental mensen zich aangemeld om een of meerdere telgebieden weer te gaan tellen. Ik ben heel benieuwd wat de score voor 2005 zal zijn.

Figuur 3. Index aantalontwikkeling eekhoornnesten in drie bostypen.

Tot slot wil ik iedereen die heeft meegewerkt aan het uitvoeren, verzamelen en verwerken van de tellingen van harte bedanken. Zonder jullie inspanning was en is

het niet mogelijk om de indexen te bepalen en het wel en wee van de eekhoorn in Nederland te volgen. Ik hoop dat jullie ook de aankomende jaren willen blijven meewerken.

Vilmar Dijkstra

De stand van zaken van de nieuwe VZZ database

Al eerder werd gemeld dat de VZZ haar database aan het professionaliseren is. Dit wordt uitgevoerd door SOVON. De database en de structuur van de tabellen staan inmiddels al enige tijd vast. Het wachten was op de invoermodules zodat men ook daadwerkelijk nieuwe data in de database kan invoeren. In week 13 zijn deze invoermodules door de SOVON opgeleverd.

De invoermodules worden in week 14 geïnstalleerd door de databankbeheerder van de VZZ. Als deze invoermodules correct werken, kan men met het testen van de database en de invoermodules beginnen. Dit testproces zal een paar weken in beslag nemen. Als alles correct blijkt te werken, kan de database volledig in gebruik worden genomen.

Met de geleverde invoermodules werken alleen de mensen die directe toegang hebben tot de database via het VZZ netwerk. Data invoeren via internet is met deze invoermodules niet mogelijk. In de toekomst zullen daarvoor mogelijkheden worden ontwikkeld.

Bram de Haan

Foto: Sim Broekhuizen

Oproep voor fotomateriaal

Voor zowel de website van de Zoogdierverseniging VZZ als rapporten, nieuwe formulieren, folders en lezingen zijn we op zoek naar geschikte zoogdierfoto's. Niet alleen foto's van zeldzame hamsters en otters zijn welkom maar ook goede foto's van algemenere soorten zoals bosmuis, mol en haas zijn uiterst welkom. Daarnaast zijn we ook op zoek naar goede foto's van zoogdiersporen en bv verkeersslachtoffers.

Heb je een mooie foto/dia die binnen de VZZ gebruikt mag worden mail deze dan naar fotoarchief@vzz.nl. Vermeld hierbij je naam en indien bekend locatie en datum. Indien foto's bijvoorbeeld alleen gebruikt mogen worden in folders en niet op de website meldt dit dan aan ons. De foto's worden opgenomen in een database onder melding van eigenaar, e-mail adres en gebruiksmogelijkheid. Bij gebruik wordt zoveel mogelijk de fotograaf vermeld. Heb je geen digitale versie dan kan op het kantoor altijd een scan van je foto of dia gemaakt worden waarna je de foto terugkrijgt.

Richard Witte

Medewerkers gezocht voor de VOFF 2000-soortendag

Op 22 mei 2005 wordt door de Vereniging Onderzoek Flora en Fauna (VOFF) de 2000-soortendag georganiseerd. Op één dag (het begint de avond ervoor al voor de avond- en nachtdieren) brengen we met zoveel mogelijk mensen zoveel mogelijk planten en dieren op naam. De VOFF is een overkoepeling van 12 organisaties die zich met onderzoek naar planten en dieren bezig houden. Het is de bedoeling dat van al die verenigingen ervaren veldmensen aanwezig zijn. De hele dag door gaan we in groepen op pad in het schitterende duingebied van Nationaal Park Zuid-Kennemerland.

De 2000-soortendag is dé gelegenheid voor veldmedewerkers om met anderen in contact te komen en om met z'n allen veel planten en dieren te ontdekken. Wie wil er meehelpen om mbv (bat-detector) waarnemingen, sporenonderzoek, muizenvallen e.d., zorg te dragen dat zoveel mogelijk zoogdierensoorten worden waargenomen? Gezien het vleermuiswerk in de avond en vroege ochtend is het handig indien je in de omgeving van Zuid-Kennemerland een verblijf- of slaapplek hebt. Wil je meehelpen geef je dan op bij Richard.Witte@vzz.nl. We zijn daarnaast nog op zoek naar mensen die de verenigingsstand samen met Dennis en Richard willen bemensen. Op deze manier zijn we in staat om alle geïnteresseerden over de Zoogdierverseniging VZZ te informeren. Meld je aan bij Richard of bel kantoor 026/3705318.

Richard Witte

Vleermuistellingen in de zomer: Landelijke Vleermuistelavond 2004

Op vrijdag 4 juni 2004 is de landelijke vleermuistelavond gehouden. Aan ruim 700 adressen is een telformulier gestuurd. Hierop konden de waargenomen vleermuizen van die avond worden genoteerd. Ongeveer eenderde van de formulieren is teruggezonden (262 stuks). *Alle inzenders weer hartelijk dank voor het tellen van de vleermuizen!*

Van de teruggestuurde formulieren gaat het in 30% om een "nul-telling". Een nul-telling betekent dat er wel gekeken is op de telavond, maar dat er geen vleermuizen zijn waargenomen. De overige 70 % heeft wel vleermuizen gezien. De aantallen variëren van 1 tot 382 vleermuizen per waarneming. Het gemiddelde aantal vleermuizen per waarneming was 30 stuks. In onderstaande tabel een overzicht van de waargenomen soorten (aantal waarnemingen, dus niet het aantal vleermuizen). In de laatste kolom is

Soort	aantal waarnemingen	aantal malen deskundigen betrokken bij waarneming
Soort onbekend	97	Nooit
Dwergvleermuis. (spec.)	48	11
Watervleermuis	1	1
Meervleermuis	6	5
Laatvlieger	26	12
(Gewone) Grootoorvleermuis	2	2
Totaal	180	31

aangegeven hoe vaak een deskundige de soort heeft vastgesteld.

In ruim de helft van de waarnemingen is de soort niet bekend. Bij 31 waarnemingen is een deskundige vrijwilliger betrokken. Van 83 waarnemingen is de soort wel bekend. Aangezien slechts 31 keer een vrijwilliger betrokken is geweest, is de soort van ruim 50 waarnemingen niet in dit jaar vastgesteld. De doorgegeven soort is gebaseerd op informatie van bijvoorbeeld vorig jaar of op visuele kenmerken; een kleine vleermuis zal een dwergvleermuis zijn. Deze gegevens zijn vanzelfsprekend niet erg nauwkeurig.

Ondanks het enthousiasme van een groot aantal trouwe vleermuistellers blijkt de informatie die het oplevert niet voldoende nauwkeurig te zijn voor monitoringsdoeleinden. Dit komt onder andere omdat er onvoldoende deskundige vrijwilligers zijn om in zo'n korte tijd, namelijk op /rond de telavond, de soort vast te kunnen stellen. In 2005 zal de aanpak voor vleermuistellingen door mensen met vleermuizen in huis dan ook anders worden opgezet.

Nieuwe werkwijze 2005

In 2005 zal er niet langer op één avond geteld worden, de landelijke telavond komt hiermee te vervallen. Omdat we het toch zinvol vinden een beeld te krijgen van locaties, aantallen en soorten vleermuizen willen we toch graag vleermuiswaarnemingen ontvangen. De uiteindelijke opzet staat nog niet helemaal vast, maar in grote lijnen zal het er als volgt uit gaan zien:

Gedurende de hele maand juni (maar misschien ook van mei-juli) kunnen vleermuiswaarnemingen worden doorgegeven. Voorheen was dat één telavond. Dat was nodig om variaties in aantallen van jaar tot jaar met elkaar te kunnen vergelijken. Nu het doel van de telling is verlegd naar verspreidingsgegevens is het ook mogelijk om over een langere periode waarnemingen te doen. Hierdoor hebben vrijwilligers ook meer gelegenheid om een locatie te bezoeken en zo de soort vast te kunnen stellen.

Het is de bedoeling dat de waarnemingen via de website www.vleermuis.net direct doorgegeven worden. Waarnemers die al langer meededen met de telavond en hebben aangegeven niet per internet te willen doorgeven krijgen nog een formulier thuisgestuurd. Ook

voor andere mensen die geen internet hebben blijft de mogelijkheid bestaan om op papier waarnemingen in te sturen. Toch streven we ernaar om zoveel mogelijk via internet te gaan doen. Het verwerken van de papieren formulieren is namelijk ontzettend arbeidsintensief en het verzenden van alle informatie en formulieren is ook erg kostbaar.

Het voordeel van waarnemingen die via internet binnenkomen is dat ze direct naar de vleermuiswerkgroepen en vrijwilligers doorgestuurd kunnen worden. Zij kunnen dan beoordelen of het zinvol is om bepaalde locaties te bezoeken om bijvoorbeeld de soort vast te stellen.

Ook verwachten we dat via internet veel nieuwe waarnemers zich zullen melden en dat ook met de nieuwe methode weer veel enthousiaste mensen 'hun' vleermuizen zullen gaan tellen.

Meer informatie zal begin mei op de website www.vleermuis.net verschijnen.

Vragen kunnen ook gesteld worden per e-mail: vleermuistelling@vzz.nl

Mieuw van Dienenhoven

Wanted: wintertellingen vleermuizen!

De deadline om de telgegevens naar de proco's en de VZZ te versturen is al enige tijd verstreken. Toch ontbreken er nog tellingen die afgelopen winter zijn uitgevoerd. Hierbij het dringende verzoek aan alle telers die hun tellingen nog niet naar de proco hebben gestuurd dit alsnog zo spoedig mogelijk te doen.

Vilmar Dijkstra

Nationale Braakbal pluisweek 2004

Van 6 t/m 14 november 2004 organiseerde de VZZ in samenwerking met natuureducatieve instellingen zoals natuurmusea, bezoekerscentra en jeugdnatuurorganisaties voor de vierde keer de Nationale Braakbal Pluisweek. En het was wéér een groter succes dan het jaar daarvoor. In totaal hebben **3783** kinderen deelgenomen aan de pluisweek op 18 pluislocaties. Dat is een verdubbeling van het aantal in 2003.

De Pluisweek was mogelijk dankzij de inzet van vele vrijwilligers. In totaal zijn op 37 dagdelen (ochtend of middag) vrijwilligers aan het werk geweest. Behalve van de vrijwilligers van de VZZ hebben de deelnemende natuureducatieve instellingen ook hulp gehad van hun 'eigen' vrijwilligers.

Ook de jeugdnatuurclub de Vrije Vogel Club was dit jaar weer betrokken. In hun tijdschrift was een aankondiging geplaatst, evenals op de websites van de deelnemende natuureducatieve instellingen. Tevens is in het programma 'Nieuws uit de natuur' van Teleac aandacht besteed aan de pluisweek in de thema uitzending over uilen. In het programma van de EO 'Bling' van Zeppelin is een item geweest over het pluizen van braakballen en het vinden ervan.

We kunnen met recht spreken van een succes. Het is dan ook de bedoeling de Pluisweek ook in 2005 weer te organiseren.

Dennis Wansink

WILDzoekers: de nieuwe jeugdnatuurclub voor jongeren van 8 tot 16 jaar

De Zoogdierverseniging VZZ heeft, samen met zes andere natuurorganisaties in Nederland, een nieuwe jeugdnatuurclub opgericht: WILDzoekers. Naast VZZ participeren Natuurmonumenten, Vogelbescherming, De Vlinderstichting, SOVON Vogelonderzoek en de jeugdbonden voor natuurstudie NJN en JNM. Iedere partner draagt binnen zijn mogelijkheden bij aan de club.

WILDzoekers is een vervolg op de Vrije Vogel Club, een initiatief van Vogelbescherming Nederland. Vogelbescherming zag met de nieuwe samenwerking meer mogelijkheden om de jeugd bij de natuur te betrekken. Doel van WILDzoekers is een zo groot mogelijk draagvlak onder de jeugd te creëren voor de natuur in Nederland. Uit onderzoek blijkt dat jongeren van natuur houden, maar er toch niet zoveel mee in aanraking komen. Toch blijkt dat ze zelf willen ontdekken en alles over iets te weten willen komen. Dat doen ze niet alleen door het lezen van boeken over de natuur. Ze willen ook horen, kijken, wroeten, ruiken en proeven. Met je handen in de modder en met je voeten in de beek, bij wijze van spreken. Echt contact. Het WILDgevoel. Hier speelt WILDzoekers op in.

Centraal staat: lekker naar buiten. Ontdek de natuur om je heen. Om de jeugd weer de natuur in te laten gaan worden heel veel activiteiten in de natuur aangeboden: thuis in de achtertuin, in de omgeving, in de regio en enkele landelijke activiteiten. De website WILDzoekers vormt het virtuele clubhuis. Deze biedt een activiteitenoverzicht, maar nog belangrijker, allerlei mogelijkheden om zelf de natuur in te gaan, dingetjes te onderzoeken, vleermuistellingen te doen, doe-het-zelf-pakketten, etc.

En vervolgens kunnen de WILDzoekers, zoals de leden heten, deze ervaringen met anderen delen op de website www.wildzoekers.nl. Op de website kunnen de jongeren elkaar ontmoeten, hun ervaringen kwijt, kennis delen of opdoen en bezig zijn met natuur. Ook ontvangen de leden nog echte post, want dat blijft leuk, ook in de digitale wereld van vandaag.

WILDzoekers is er voor iedereen van 8 t/m 16 jaar. Het maakt niet uit hoeveel je er vanaf weet. De contributie is € 17,50 per jaar. Bij meerdere leden per gezin geldt er een korting. Lid worden kan via de website www.wildzoekers.nl.

Voor één van de activiteiten van de WILDzoekers zoeken we nog vrijwilligers. Het gaat om het thema 'Met de deskundige op stap'. Wil jij dit jaar een zoogdierexcursie organiseren en kinderen vertellen hoe mooi en interessant zoogdieren zijn, meld je dan aan bij d.wansink@vzz.nl.

Dennis Wansink

Resultaten Meetnet wintertellingen vleermuizen 2004

Op enkele objecten na zijn van alle objecten de tellingen van de winter 2003/2004 binnengekomen en verwerkt. In de meeste gevallen is gebruik gemaakt van het nieuwe telformulier en daarvoor wil ik betreffende personen hartelijk danken. Door het gebruik van het nieuwe formulier worden veel fouten, die met het vorige formulier nogal eens optraden, voorkomen. Een belangrijke stap voorwaarts in de kwaliteit van het meetnet. Op dit moment is overigens een invoermodule in de maak. Als de invoermodule werkt kunnen de gegevens ook op de juiste wijze digitaal worden aangeleverd.

Zoals gebruikelijk worden de aantallen van de laatste drie jaar gegeven, zodat de telling van 2004 enigszins vergeleken kan worden met de voorgaande jaren. Tevens worden de indexen gepresenteerd tot en met 2003.

Aantal bezochte objecten en getelde vleermuizen

In 2004 werden minimaal 759 objecten bezocht. Als de laatste ontbrekende gegevens binnen zijn zal dit aantal waarschijnlijk rond de 800 liggen. Dit is vergelijkbaar met 2002 (797 objecten) en 2003 (784 objecten). In totaal werden in 2004 in die 759 objecten 13.371 vleermuizen geteld, verspreid over 11 soorten. In 2002 en 2003 waren dat respectievelijk 13.571 en 13.560 vleermuizen.

In figuur 1 wordt op atlasblokniveau de ligging van de objecten weergegeven waar in 2004 gegevens van zijn binnengekomen.

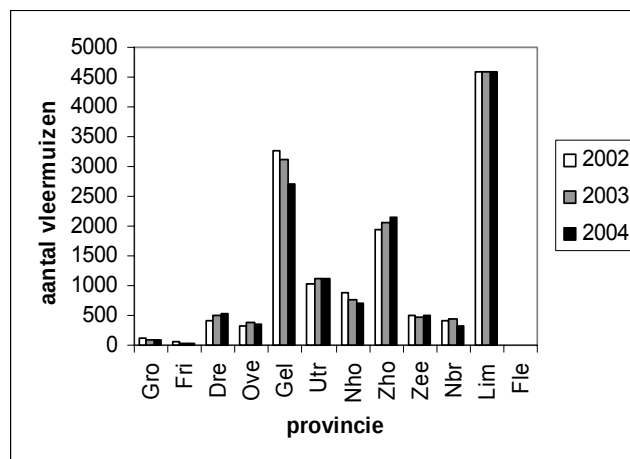

Figuur 1. Ligging van de telobjecten op atlasblokniveau waarvan in 2004 telgegevens zijn binnengekomen.

Het aantal vleermuizen per provincie

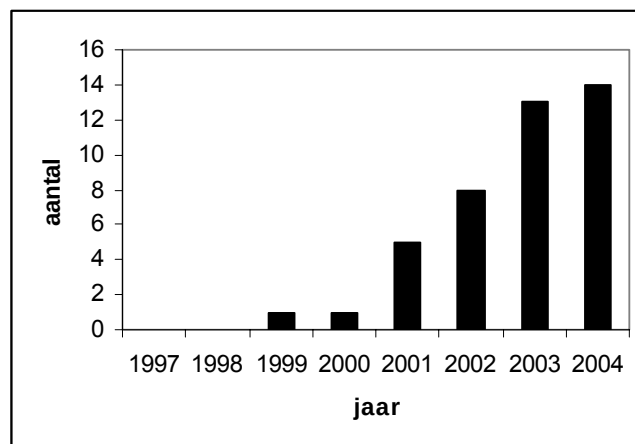
In Gelderland lijkt het aantal getelde vleermuizen af te nemen (zie figuur 2). Een deel van de afname in 2004 wordt echter veroorzaakt door het niet kunnen tellen van de 14 objecten die het eigendom zijn van Het Geldersch Landschap. Doorgaans worden hier ca 300 vleermuizen geteld. De geconstateerde afname is dus niet zo groot als het lijkt. De groei van het aantal getelde vleermuizen in Drenthe, Utrecht en Zuid-

Holland zet door. Het aantal vleermuizen in Limburg is opvallend stabiel.

Figuur 2. Het getelde aantal vleermuizen per provincie in de periode 2002/2004.

De toename in Flevoland zet langzaam maar zeker door. Om dit ook eens een keer zichtbaar te maken is Flevoland in figuur 3 apart weergegeven. De tellingen werden in 1997 gestart in 2 objecten en inmiddels is het aantal objecten hier uitgegroeid tot 7 stuks. De vleermuizen die tot nu toe zijn aangetroffen zijn allen gewone grootvleermuizen.

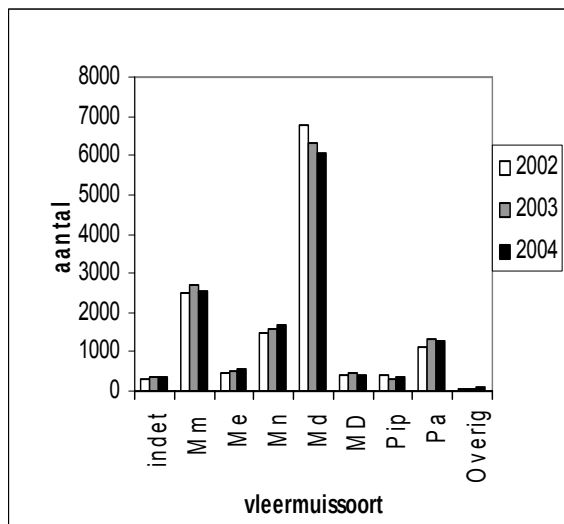

Figuur 3. Het getelde aantal vleermuizen in Flevoland in de periode 1997/2004.

Het aantal vleermuizen per soort

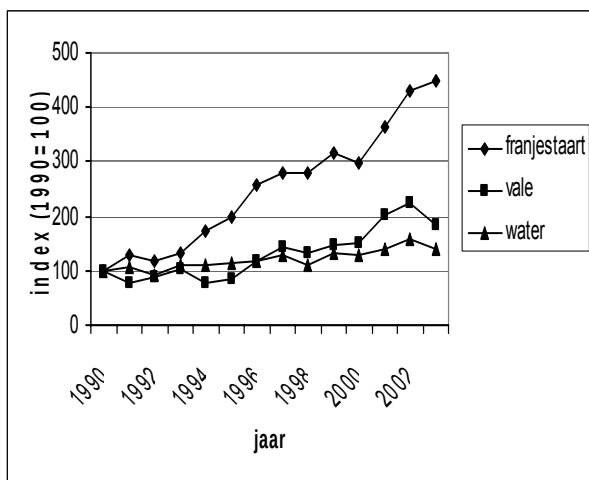
Het meest opvallende is het teruglopende aantal watervleermuizen (figuur 4). Kijken we naar de indexen (figuur 5) dan zien we dat 2002 voor die soort de hoogste waarde kende. Over het geheel genomen is de watervleermuis vanaf 1990 echter significant toegenomen. Of de afname sinds 2002 doorzet zullen we in de aankomende jaren moeten afwachten. Soorten die juist toe lijken te nemen zijn ingekorven vleermuis en franjestaart. De indexen voor deze soorten (figuren 5 en 6), laten inderdaad een enorme toename zien. Ook de index voor 2004 zal voor deze soorten weer hoger liggen.

In figuur 4 is te zien dat ook de 'overige vleermuizen' toenemen. Dit wordt met name veroorzaakt door de valse vleermuis. In figuur 7 zijn voor deze soort de waargenomen aantallen vanaf 1943 tot en met 2004 weergegeven. Dit zijn de aantallen van de groeven en andere objecten tezamen. Sinds 1968 zijn er niet meer

Figuur 4. Het getelde aantal vleermuizen per soort in de periode 2002/2004 (afkortingen; indet=ongedetermineerd; Mm=baardvleermuizen; Me=ingekorven vleermuis; Mn=franjesaart; Md=watervleermuis; MD=meervleermuis; Pip=dwergvleermuizen; Pa=grootoorvleermuizen; Overig=Bechstein's vleermuis, vale vleermuis, laatvlieger).

zoveel vale vleermuizen geteld! Het aantal lijkt sinds 1990 te zijn verdubbeld. Enkele jaren terug doken er in Overijssel, Zuid-Holland en Gelderland enkele solitaire dieren op. De laatste jaren worden deze niet meer aangetroffen en daarmee worden, op 1 individu bij Apeldoorn na, alle vale vleermuizen in Zuid-Limburg aangetroffen.

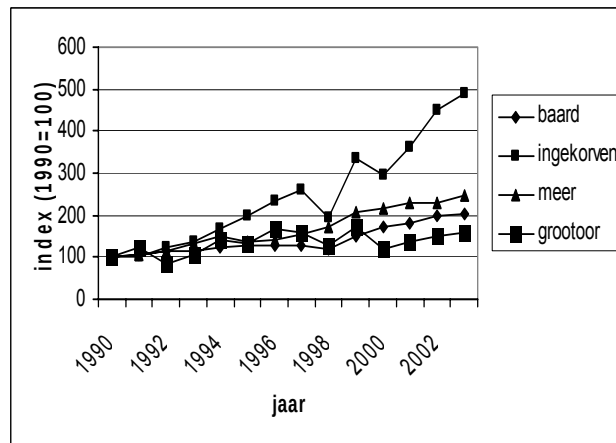

Figuur 5. Index aantalontwikkeling van de franjesaart, vale- en watervleermuis in de periode 1990/2003, startjaar=100%.

De inmiddels beroemde kelder in Drenthe waar ruim 400 baardvleermuizen worden geteld, kende afgelopen jaar een toename van het aantal baardvleermuizen van bijna 10%. Waar gaat dit naartoe?

Is de toename in het aantal getelde vleermuizen tevens een toename van de populatie?

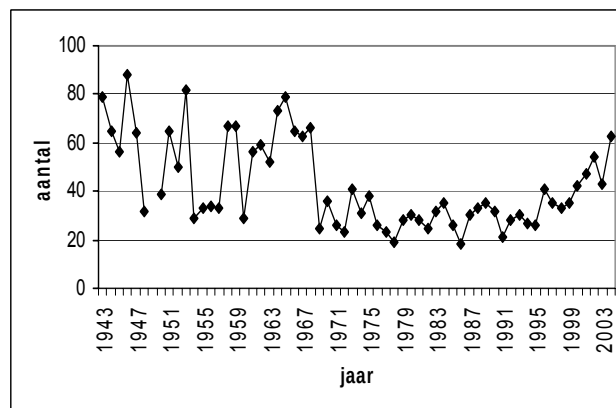
Hier kan voor een aantal soorten niet zomaar een antwoord op worden gegeven. Veel objecten zijn in de loop der jaren opgeknapt en zijn daarmee voor een aantal soorten aantrekkelijker geworden. Mogelijk dat dit tot een aanzuigende werking heeft geleid. De afgelopen winter verzamelde beheergegevens kunnen

Figuur 6. Index aantalontwikkeling van de baard- en grootoorvleermuizen, ingekorven en meervleermuis in de periode 1990/2003, startjaar=100%.

daar misschien meer inzicht in geven. Het CBS en de VZZ zullen binnenkort analyses uitvoeren om het belang van de veranderingen aan objecten te onderzoeken. Daarbij worden bv objecten waar veranderingen hebben plaatsgevonden vergeleken met objecten die niet zijn veranderd.

Voor de vale en ingekorven vleermuis, die nagenoeg geheel overwinteren in de Limburgse groeven, zal dit niet spelen. Aan de groeven is de laatste jaren namelijk niet of nauwelijks iets veranderd. Sterker nog, er zijn berichten dat het gebruik en het beheer van een aantal groeven dusdanig is dat het eerder een negatief effect op de vleermuis heeft. De toename bij de vale en ingekorven vleermuis zou dan ook reëel zijn. Ook in de omliggende landen zijn voor deze soorten vergelijkbare tendensen te constateren.

Figuur 7. Het aantal getelde vale vleermuizen in Nederland in de periode 1943/2004.

Indexen berekenen vanaf 1986

Het CBS en de VZZ zullen als proef ook indexen gaan berekenen vanaf 1986 in plaats van 1990. In principe moet dit zonder problemen mogelijk zijn nu de meeste start/stop-gegevens bekend zijn. Ter zijner tijd zullen de resultaten via de Telganger worden verspreid.

Het meetnet wintertellingen vleermuizen is onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM), met als opdrachtgever het ExpertiseCentrum-LNV. Het CBS levert een belangrijke bijdrage aan het meetnet door middel van het berekenen van de indexen.

Vilmar Dijkstra

Herstructurering VZZ

Sinds de vorige Telganger is er een half jaar verstreken en is de splitsing van de VZZ in een vereniging en een stichting een feit. Op 21 december 2004 zijn de statuten van de stichting getekend. Tevens is op die dag een statutenwijziging van de vereniging getekend.

De Zoogdierverseniging VZZ

De statutenwijziging van de vereniging betrof met name de afkorting van de naam en een aanpassing van de doelstelling. In het dagelijks gebruik heet de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming (VZZ) nu Zoogdierverseniging VZZ.

De vereniging heeft ten doel zich nationaal en internationaal in te zetten voor de studie en de bescherming van in het wild levende zoogdieren en hun leefgebieden. Nieuw in deze doelstelling is de toevoeging 'en hun leefgebieden' en er staat meer expliciet dat de vereniging zich met in het wild levende zoogdieren bezig houdt. Daarnaast is de toevoeging dat de vereniging met name in de Benelux actief is weggelaten. De vereniging kan, conform de nieuwe statuten, overal in de wereld actief zijn.

Foto: Jaap Mulder

Binnen de vereniging zijn nu vier geledingen actief:

- werkgroepen
- redacties
- commissies
- Steunstichting VZZ

Net als de redacties en de werkgroepen is de stichting een uitvoerend orgaan van de vereniging. De redacties zijn verantwoordelijk voor het uitgeven van de tijdschriften en het onderhoud van de websites en de werkgroepen voor de activiteiten die zij initiëren en de nieuwsbrieven die zij uitgeven. De stichting is verantwoordelijk voor de projecten en de opdrachten die zij aanneemt. Zij vormt echter ook het secretariaat van de vereniging en heeft daardoor ook de nodige administratieve en ondersteunende taken onder zich.

De Steunstichting VZZ

De statutaire naam is eigenlijk Steunstichting Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming. Maar dat bekt niet zo lekker, dus is er ook een officiële afgekorte naam: Steunstichting VZZ. In het dagelijks gebruik mag ook gewoon Stichting VZZ gebruikt worden.

Binnen de stichting zullen –op termijn– twee teams actief zijn:

- een team Onderzoek & Advies en
- een team Bescherming & Communicatie.

Op termijn, omdat het team Bescherming & Communicatie nog niet bestaat. Het team Onderzoek &

Advies heeft wel al definitief vorm gekregen. Dit team is verantwoordelijk voor:

- monitoring- en verspreidingsonderzoek, waarbij het veldwerk grotendeels door vrijwilligers wordt uitgevoerd;
- inventarisaties en adviesprojecten in opdracht;
- populatiedynamisch en ecologisch onderzoek aan zoogdieren;
- het ontwikkelen en verbeteren van onderzoeksmethoden;
- het leveren van gegevens ten bate van ruimtelijke ingrepen;
- het beheer van digitale databanken met zoogdierwaarnemingen.

Dennis Wansink

Hoe gaat het met het konijn?

Iedereen die vaak buiten komt weet dat de aantallen konijnen op veel plaatsen sterk zijn achteruit gegaan. Zo sterk dat de Stichting Duinbehoud en Dierenbescherming dit voorjaar een actie begonnen om de jacht op het konijn te sluiten. Sinds de Flora- en faunawet is ingevoerd (2002) kennen we nog zes soorten voor de 'plezierjacht' of 'benuttingjacht': fazant, patrijs, houtduif, wilde eend, haas en konijn¹. Voor konijn en houtduif geldt bovendien dat ze staan op de lijst van 'schadelijk wild', die de grondgebruiker het hele jaar mag bejagen om schade aan zijn gewas te voorkomen.

De minister van LNV zag geen aanleiding om de jacht te beëindigen, maar heeft wel opdracht gegeven om de situatie van het konijn te beschrijven. Voor dat onderzoek is dankbaar gebruik gemaakt van de vele gegevens die op initiatief van de VZZ (Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming) door het SOVON zijn verzameld in het kader van het BMP, waarbij vaak ook de dagactieve zoogdieren zijn geteld.

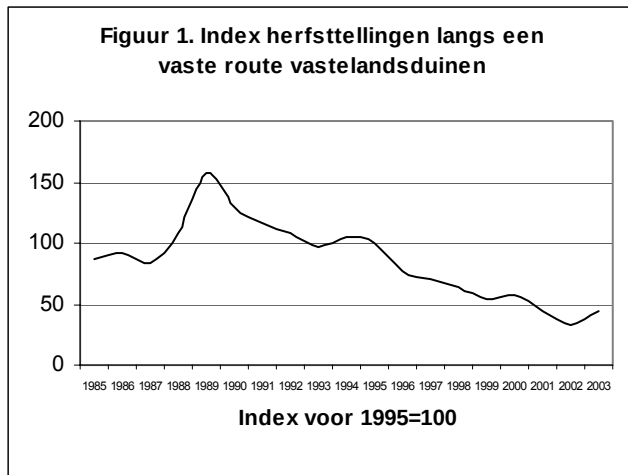
De situatie landelijk

De tellingen die sinds 1985 door medewerkers van natuurterreinen in de vastelandsduinen worden verricht geven de achteruitgang sinds 1989 duidelijk weer (figuur 1). Eenzelfde trend is waargenomen door individuele vogelaars die lange tijd de aantallen konijnen in 'hun' terrein hebben geteld (Bijlsma, 2004; Van Dijk, 2001).

Alles wijst er op dat de voortgaande daling wordt veroorzaakt door een nieuwe virusziekte, die de Engelse naam van Rabbit Haemorrhagic Disease (RHD) draagt. Een zeer besmettelijke ziekte, vooral overgedragen door contact, maar ook door insecten, en via dode konijnen. De ziekte kent een snel verloop. Konijnen die vatbaar zijn gaan binnen 48 uur dood aan interne bloedingen. Dat blijkt ook uit verhalen uit het veld: men vindt dode konijnen in goede conditie zonder uiterlijke verwondingen, hooguit bloed aan de neus. Het effect van RHD wordt vaak onderschat omdat er weinig dode konijnen worden gezien. De meeste konijnen gaan ondergronds dood, en die dieren die bovengronds doodgaan worden door roofdieren gevonden en verslept. Uit Duits onderzoek bleek dat vijf van de acht uitgelegde kadavers van konijnen binnen een week waren verdwenen (Spittler, 2004).

Een andere eigenaardigheid van RHD is dat bij de

¹ De jacht op de patrijs is gesloten i.v.m. de lage stand.

eerste epidemie sociale groepen worden overgeslagen. Een logisch gevolg van de overdracht door contact van konijn op konijn. Het resultaat is dat er in het eerste jaar een afname van ongeveer 30% optreedt, dus dat lijkt mee te vallen. Maar RHD komt in jaarlijkse epidemieën terug en bereikt zo tenslotte elke populatie in Nederland.

Analyse van de BMP-gegevens

Inmiddels is de eerste epidemie 14 a 15 jaar geleden. In de duinen gaat het nog steeds slecht. Maar op allerlei plekken zijn er (weer) volop konijnen. Die tegenstelling van een landelijk beeld van achteruitgang en plaatselijke berichten over een goede stand hebben we nader onderzocht aan de hand van de in het BMP verzamelde gegevens en interviews met mensen die veel in het veld zijn en daarover aantekening hebben gehouden.

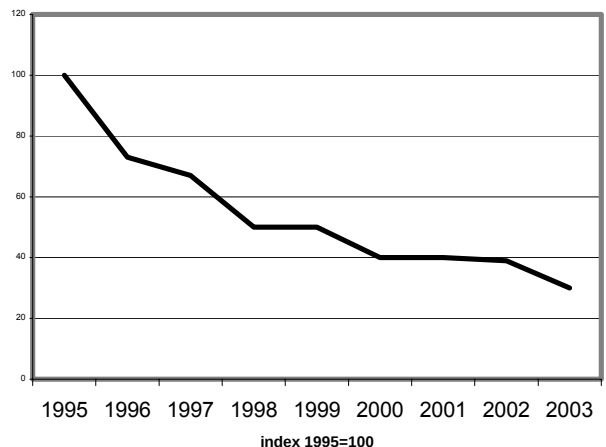
Het CBS heeft de BMP gegevens op verschillende wijzen bewerkt. Figuur 2 toont de landelijke trend sinds 1995. De tellingen aan konijnen zijn weliswaar in 1994 begonnen, maar in dat jaar hebben sommige tellers zich beperkt tot het noteren van 'veel' konijnen. Die tellingen zijn niet bruikbaar, daarom is besloten de grafiek te beginnen met 1995. De index voor 1995 is op 100 gesteld. Van 1995 tot 2003 is de achteruitgang 70%. U moet daarbij bedenken dat er tussen 1990 en 1995 ook al een forse achteruitgang heeft plaatsgevonden. De conclusie mag wel zijn dat er sinds 1990 een dramatische achteruitgang van het konijn heeft plaatsgevonden, van rond de 90%.

Juist in de duingebieden zijn de beheerders bezorgd over de effecten die het verdwijnen van konijnen heeft op het ecosysteem. Daarom is bekeken of de trends per 'fysisch geografisch' gebied gelijk lopen.

In gebieden waar de stand altijd laag was, zoals het laagveen, zijn konijnen zo goed als verdwenen. De trend van de vastelandsduinen blijkt overeen te komen met de landelijke. Opvallend is het verloop van de lijn voor de zandgronden van Brabant (de gele lijn), vooral in vergelijking met die van Drenthe. Het lijkt in Brabant beter te gaan dan elders. Dit wordt bevestigd door Rob Bijlsma, die landelijke gegevens over prooien van roofvogels heeft verzameld. Een bevredigende verklaring hiervoor is nog niet gevonden.

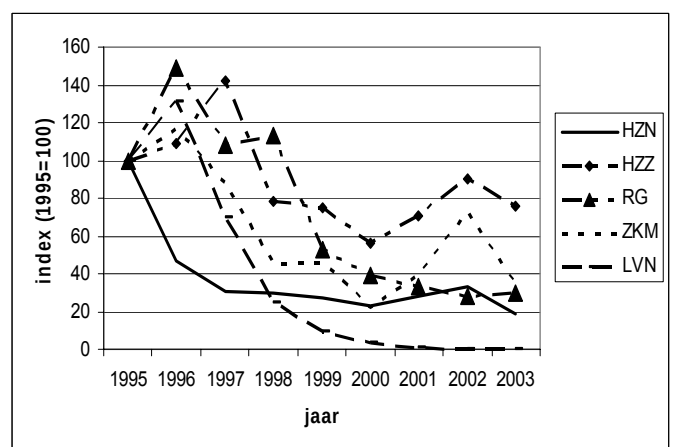
Uit onze interviews bleek dat de stand weliswaar laag is in grote natuurterreinen (duinen, Veluwe), maar dat er veel konijnen zijn bij dorpen, sportvelden, in stedelijke

Figuur 2. BMP- index konijn Nederland

plantsoenen en op industrieterreinen. Om te beoordelen of dat meer is dan een incident zijn de plots in de stedelijk invloedssfeer vergeleken met de andere 'begroeiingstypen'.

Hier blijkt inderdaad een groot verschil. De plots in het begroeiingstype 'stedelijk' vertonen weliswaar geen significante trend naar boven of beneden, maar dat het de konijnen hier veel beter gaat dan in andere gebieden is evident. Hiervoor zijn drie mogelijk verklaringen. Ten eerste is het mogelijk dat het virus zich in deze kleine, vaak geïsoleerde populaties, anders gedraagt. Daarover is niets bekend. Een andere mogelijkheid is het minder voorkomen van roofdieren (hermelijn, vos, havik, buizerd, bosuil) in de terreinen dicht bij de bebouwing. De derde is de kwaliteit van de vegetatie als voedsel voor het konijn. In de stedelijke begroeiingstypen wordt de vegetatie steeds kort gehouden, vooral door maaien, maar ook wel door omwoelen van de grond (bouwrijp maken). Deze korte vegetaties, in een vroeg successiestadium, leveren een goed verteerbaar voedsel. Konijnen zijn geen herkauwers, en kunnen vezels (celwanden) niet verteren. Jonge grassen en kruiden vormen het ideale biotoop. Het beheer van sportvelden en plantsoenen schept een goed biotoop, en hier kunnen konijnen dus hogere aantallen bereiken dan in een uitgestrekt natuurgebied dat zo min mogelijk wordt beheerd.

Figuur 3. Index konijn in enkele Fysisch-Geografische regio's (HZN=hogere zandgronden noord; HZZ=hogere zandgronden zuid; RG=rivierengebied; ZKM=zeekleigebied midden; LVN=laagveengebied noord).

Het is heel goed mogelijk dat twee of drie van deze verklaringen samen een rol spelen, of elkaar beïnvloeden. Bijvoorbeeld door dat door de hoge aantallen de immuniteit tegen RHD zich sneller ontwikkelt. Het kan ook heel anders zijn: dat door de relatieve isolatie er niet elk jaar een RHD epidemie optreedt. dat

We zouden graag het voorkomen van RHD regionaal en lokaal onderzoeken. We hopen daarvoor fondsen te kunnen vinden.

Literatuurlijst

- Bijlsma, R.G., 2004. Long-term population trends of rabbits *Oryctolagus cuniculus* on Pleistocene sands in the central and northern Netherlands. *Lutra* 47(1):3-20.
- Dijk, A.J.van., 2001. Ups and downs van in Drenthe broedende Tapuiten *Oenanthe oenanthe*. *Drentse Vogels* 14:25-39
- Spittler, H., 2004. Untersuchungen zur Populationsdynamik des Wildkaninchens. *LÖBF-Mitteilungen* 1:36-41

Met dank aan dhr. B. Daemen van het CBS voor de bewerking van de BMP-gegevens.

Marijke Drees en Yvonne van Manen

Inhoud Zoogdier

Jaargang 16 (1) maart 2005

Tegenwoordig wordt in de Telganger de inhoud van het blad Zoogdier weergegeven. Hopelijk nodigt dit meer mensen uit om lid te worden van de VZZ. Leden ontvangen automatisch het vier keer per jaar verschijnende blad Zoogdier.

In dit nummer:

- **Hoe oud is deze vos?**
- **Steenmarters in Bosuilkasten**
- **Virusziekten bij konijnen en hazen**
- **Waarnemingen**
- **Hyperlink**
- **Uit de oude doos** over nesten, hollen en burchten
- **Boekbesprekingen**
- **Verenigingsnieuws**

Is het konijn het haasje?

Het gaat slecht met de wilde konijnen in ons land en daarom heeft de Zoogdierverseniging VZZ het konijn uitgeroepen tot aandachtsoort van het jaar 2005.

Tegelijkertijd willen we ook aandacht schenken aan zijn familielid de haas (*Lepus europaeus*). Voor 2005 is een speciaal programma opgesteld om beide soorten in het daglicht te plaatsen en zo een bijdrage te leveren aan de bescherming van en kennis over haasachtigen.

Vanwege het algemeen voorkomen vergeten we nog wel eens om waarnemingen van beide soorten door te geven. Dat dit toch heel belangrijk is blijkt wel uit de discussie die voor aanvang van het jachtseizoen 2004/2005 publiekelijk werd gevoerd over het konijn. De belangrijkste vraag hierbij was, hoe gaat het met het konijn in Nederland en is het konijn kandidaat om op de Rode Lijst van kwetsbare en bedreigde zoogdieren geplaatst te worden? Onduidelijk is of het konijn overal in aantal achteruitgaat, omdat van bepaalde plaatsen meldingen komen dat er zo veel konijnen zijn dat ze een plaag vormen. De gedachte is dat met name in het stedelijk gebied, op kerkhoven en aan de rand van voetbalvelden, konijnen lokaal zeer algemeen zijn. In natuurgebieden laat het konijn overal een sterke achteruitgang zien (zie ook het stuk van Marijke Drees en Yvonne van Manen).

Telt het konijn nog mee tel dan mee

Vandaar de oproep om dit jaar heerlijk naar buiten te gaan tijdens de ochtend- en avondschemering en te kijken waar en hoeveel konijnen en/of hazen je tegenkomt. We willen namelijk ook meer te weten komen over het habitatgebruik. Adopteer hiertoe één of meerdere km-hokken bij jou in de buurt. Zie de handleiding voor een beschrijving van de methode en een waarnemingsformulier. Die personen die deze Telganger via email krijgen ontvangen tegelijkertijd de handleiding en een telformulier. Die personen die deze Telganger via de post krijgen kunnen de handleiding en het telformulier aanvragen. Hoewel de tellingen al in april zijn begonnen kun je nog steeds meedoen.

Om te voorkomen dat mensen dezelfde km-hokken gaan bezoeken willen we de deelnemers vragen eerst contact op te nemen met Richard Witte (richard.witte@vzz.nl of 026-3705989). Bij hem kun je ook terecht voor vragen of opmerkingen. Meer is er te lezen op de website www.vzz.nl.

Richard Witte

Colofon. Ieder kwartaal maakt het team Onderzoek & Advies een kort verslag van bestuurlijke activiteiten en de voortgang van de deelmeetnetten: "de telganger". Heb je opmerkingen, ideeën, mededelingen met betrekking tot Zoogdiermonitoring? Geef ze door voor 1 september 2005 en ze komen in de Telganger. Tot ziens! Dick Bekker, Vilmar Dijkstra, Bert Oosterlaak, Annemarieke van der Sluijs, Dennis Wansink en Richard Witte.
Adres: VZZ, Oude Kraan 8, 6811 LJ, Arnhem,
Telefoon: 026-3705318
Website: www.vzz.nl.